Revisió historiogràfica de la construcció de la nació espanyola

Autor: Lluís Roldan
Data de publicació: 16-09-2019

Presentem el primer de tres treballs amb els quals En Lluís Roldan revisa el relat sobre la història d'Espanya fins a dia d'avui. I ho fa agafant com a marc d'estudi els temes 57 i 58 dels materials per a opositors a professors d'història de secundària. Hi observa un clar desequilibri historiogràfic a favor del Regne de Castella.

Presentació de l'estudi: Catalunya i Espanya, dues històries que se separen
L'estudi que us presentem en aquest article és el primer de tres treballs que aborden una entretinguda revisió de la història d'Espanya relatada fins a dia d'avui.

Catalunya i Espanya, dues històries que se separen parteix de l'observació del procés de separació que s'està produint actualment entre la Nació catalana i l'Estat espanyol.

Els motius d'aquest allunyament són de diversa naturalesa i la proposta d'aquest treball —realitzat sobre un relat determinat de la Història d'Espanya— pretén observar aquest allunyament des d'un enfocament historiogràfic.

La manera com s'explica una història nacional —seleccionant la historiografia que la sustenta i els autors que la relaten— pot establir un marc simbòlic comú on el lector interpel·lat per aquest relat s'hi identifiqui.

Si en cas contrari, el lector no identifica el marc simbòlic creat pel relat històric, és possible que s'allunyi d'aquesta història nacional.

En el cas dels episodis fundacionals de la Nació Espanyola[1] que relata la història oficial d'Espanya, ¿quin lector s'hi

pot sentir identificat i quin no?

A primer cop d'ull i com a norma general, observem un substrat historiogràfic extret principalment del regne de Castella. Aleshores, ¿quin seria el substrat historiogràfic aportat per Catalunya —cofundadora de la Nació Espanyola— en aquest relat? No l'hem trobat.

La Nació espanyola, segons la història estudiada, es va crear sense participació catalana. En aquest procés de revisió i recerca analitzem el passat històric des de la lògica dels esdeveniments, més que des de la seva transcripció en documentació primària.

Metodologia
El treball realitzat a Catalunya i Espanya, dues històries que se separen:[2] 1- El Desequilibri historiogràfic en la construcció de la Història de la Nació espanyola analitza els materials d'estudi que una empresa formadora d'àmbit estatal ofereix als seus alumnes quan opositen a una plaça de professor d'història de secundària.

Mitjançant una anàlisi lingüística i de fonts historiogràfiques, la metodologia d'estudi d'aquests materials es basa de forma genèrica en el corrent de l'estructuralisme que va iniciar Ferdinand de Saussurre, amb el Curs de lingüística general l'any 1916, i de forma més concreta en la filosofia del Deconstructivisme plantejada pel post-estructuralista Jacques Derrida a De la Gramatologia l'any 1967.

Prenent els temes 57 í 58 dels materials per a opositors a professors d'història, l'art romànic i l'art gòtic, analitzem l'estructura formal de l'índex, els significants utilitzats pels autors (quins i com els utilitzen, quan i quina quantitat són utilitzats, quins no apareixen o apareixen sense substantivitat) i l'enfocament historiogràfic (sobre quines fonts historiogràfques es fonamenta el relat).

Aquest estudi pretén "deconstruir" el relat "construït" amb el qual els autors expliquen la Història de la Nació Espanyola, partint de la hipòtesi del desequilibri historiogràfic.

Aquesta hipòtesi argumenta que una inclusió exhaustiva de la historiografia castellana a l'hora de construir el relat històric de la Nació Espanyola centrifugaria la participació historiogràfica provinent no només de Catalunya, sinó també d'altres territoris de l'estat espanyol.

Per tant i en la lògica d'aquesta hipòtesi, si en l'elaboració del relat de la història oficial d'Espanya, transmès de generació en generació mitjançant els i les professores d'història, existís un desequilibri historiogràfic, potser s'estaria transmetent la història d'una Catalunya desapareguda i d'una Castella sobrevalorada.

Si aquest fos el cas, la pròpia narració històrica de la Nació espanyola, ¿no seria en si mateixa un altre exemple de la dinàmica de separació que s'està consolidant entre ambdues nacions?

Conclusions de l'estudi: Catalunya i Espanya, dues històries que se separen
1- El Desequilibri historiogràfic en la construcció de la "Història de la Nació espanyola"

Un cop recollides les dades de cada apartat, podem concloure que la història d'Espanya que expliquen els materials analitzats evidencien un relat clarament desequilibrat. I, per tant, podem corroborar la hipòtesi del desequilibri historiogràfic.

Observem que els autors utilitzen un enfocament narratiu estrictament unitari, del qual destaquen per sobre de tot una sola particularitat: Castella-Lleó; les fonts historiogràfiques d'aquest territori són les més destacades durant el relat i són utilitzades com a fonament per a la construcció de la història d'Espanya.

Aquest relat posa contínuament el territori de Castella al centre de la narració i, alhora, n'aparta d'altres, com és el cas de Catalunya.

Aquest fet l'hem constatat després d'analitzar els capítols seleccionats. En tots els apartats de l'estudi on s'avalua la confirmació o no de la hipòtesi, 11 en total, apareixen indicadors que posen al descobert l'existència d'un desequilibri historiogràfic en el relat dels materials: en 3 dels casos el desequilibri es corrobora ponderadament i en els 8 restants, es corrobora plenament.

No hem trobat en cap dels apartats analitzats elements que puguin invalidar la nostre hipòtesi. És més, els indicadors que apareixen durant la narració, potencien el relat d'una història d'Espanya absolutament desequilibrada a favor de Castella durant una època -entre els segles X í XV- on, historiogràficament parlant, el concepte d'Espanya o no existia, o no es podia significar en el mateix sentit d'avui dia.

Algunes dades
A continuació, exposem algunes de les dades extretes de l'estudi:

¿Quin nombre, ordenats de major a menor, de significants clau —topònims i adjectius nacionals— amb què els autors han construït el capítol de "l'art romànic a Espanya, apareixen en el relat?

Santiago o Santiago de Compostela (14), España (10), León (10), Castilla (7), Jaca (5), Cataluña (5), español/a (5), Soria (4), Urgel o Seo de Urgel (4), Tahull (3), Maderuelo (3), Gerona (3), catalán/a (3), Montserrat (3), Salamanca (2), Zamora (2), Segovia (2),Pedret (2), Mur (2), Pirineo (1), Navarra(1), Galicia(1), Oviedo(1).

Destaquem-ne ara, ordenats de major a menor, el percentatge de cada territori (descomptant les dècimes) del total d'aquests 93 significants,: Castella-Lleó (32%), Catalunya (26%), España (16%), Galícia (16%), Aragó (5%), Oviedo (1%), Navarra (1%), Pirineu. (1%). Segons aquest relat, Castella-Lleó és el territori de la península ibèrica, España segons els autors, on més destaca el romànic.

Una altra dada observada destaca que durant tot l'apartat dedicat a "l'arquitectura romànica a Espanya", els significants Catalunya i Pirineu hi apareixen una sola vegada cadascun, tot i la importància constructiva en aquests territoris durant aquest període.

Un altre aspecte quantitatiu que volem ressenyar en aquest article fa referència al percentatge de fonts historiogràfiques utilitzades a l'apartat de "l'escultura romànica a Espanya" i en el seu únic subapartat de "l'escultura romànica a Castella-Lleó".

Entre ambdós hi apareixen un total de 13 obres. Si considerem aquestes obres com a fonts historiogràfiques, observem-ne l'origen: el 40% es refereixen a Catalunya, el 15% a Castella, el 15% a Lleó, el 15% a Galícia i el 7'5% respectivament a Aragó i Astúries.

D'un total de sis territoris que aportarien el 100% de les fonts historiogràfiques del Romànic, Castella n'aporta un 15%. Per quin motiu amb un percentatge menor, Castella-Lléo encapçala el títol d'un únic subapartat?

El capítol de l'" Art Gòtic", ofereix dades molt clarividents respecte al desequilibri historiogràfic, on Castella torna a sobreabundar.

Observem que dels 26 paràgrafs del tema, deu (38,40%) estan dedicats a Castella. Dels seixanta vuit (68) significants clau, vint-i-nou (42'60%) es refereixen a Castella. A més anomenen tres reis castellans, un arquebisbe i diversos mecenes i constructors castellans.

A Catalunya, hi dedica un paràgraf del tema (el 3'8%). A més, no hi apareix ni una sola construcció, ni un sol rei, ni una sola ciutat, ni constructor.

Recursos narratius emprats
Aquests elements i molts d'altres que aportem a l'estudi "El Desequilibri historiogràfic en la construcció de la Història de la Nació espanyola", ens descobreixen una sèrie de recursos narratius que els autors utilitzen de forma reiterada, no valorem si voluntàriament o no, però que la conseqüència de la seva utilització produeix un relat desequilibrat historiogràficament. A mode de cloenda d'aquest article de presentació els anomenarem i definirem breument:

1- Narrativa de la confusió: Aquest recurs consisteix a ometre dades identificadores de l'obra (la data de construcció, la població) o a exposar aquestes dades en aiguabarreig, inclús en contradicció, conduint finalment el lector a la confusió o a l'error en la percepció del fet històric. Exemple: L'església de Montbui anomenada sense cap altre dada de referència. Trobaríem tres esglésies que responen a aquesta identificació. A quina es refereix el relat?

2- Narrativa de l'ocultació: Aquest recurs consisteix a no mencionar algunes paraules clau per al relat històric. D'aquesta manera, produeix un efecte de desaparició —no existència— de tot el que representi el significant ocultat. L'exemple del significant "Catalunya", que només apareix una vegada en tot l'apartat d'arquitectura romànica.

3- Narrativa de la sobredimensió de les fonts: consisteix a mostrar sobreabundantment el significant a potenciar, atorgant-li, preponderància sobre altres significants. Exemple: el significant "Castella" apareix de forma continuada durant tot el relat presentant un percentatge menor de fonts que altres significants.

4- Narrativa de la infravaloració de les fonts: consisteix a infravalorar unes fonts historiogràfiques determinades o bé empobrint-ne els significants i definint-los per la seva mínima expressió (Montserrat), en comptes de tota la seva significació (Monestir de Santa Maria de Montserrat), o bé, atorgant-los una situació de complement sintàctic, subordinat al substantiu preferent (Marca Hispànica). Exemple: ("Ripoll, el monasterio más importante de la Marca Hispànica (...), foco religioso de la Catalunya de la época"). O fins i tot, anomenant un significant genèric després d'anomenar-ne d'altres amb tota la seva significació ("...San Pedro Ardanza, San Pedro de la Dueñas, San Martin de Frómista, la catedral de Jaca y bastantes iglesias catalanas").

5- Associació interessada de significants: a mesura que realitzàvem l'estudi dels materials emergia un aspecte molt destacable en tot el relat: la relació indestriable entre Castella i Espanya. En diversos capítols i apartats, la narració vincula estretament el concepte d'Espanya i Castella, fins arribar a crear un binomi associat entre aquests dos significants.

6- Dissociació de personatges o territoris: finalitzem aquesta presentació amb el darrer recurs narratiu utilitzat per realçar Castella o fer desaparèixer Catalunya en aquest relat de la Història d'Espanya. El primer dels casos consisteix a dissociar un personatge històric per transformar-lo en dos personatges i d'aquesta manera el segon dóna vida a una nova realitat que els autors situen a Castella. L'exemple el tenim amb la dissociació del Mestre de Taüll en el Mestre de Maderuelo. En el cas de la Dissociació de territoris, en el capítol del Gòtic, els autors atribueixen edificacions de Barcelona al regne...d'Aragó.

Lluís Roldán i Pascual
Sant Andreu del Palomar, 28-VII-2019

Notes:
[1] La Reconquesta cristiana iniciada per l'àstur Don Pelayo i continuada pels reis castellans; la conquesta de València pel castellà "Cid Campeador"; la conquesta de Granada per la castellana reina Isabel, la mateixa que, venent les seves joies, promogué la Descoberta d'Amèrica per part d'un comerciant genovès amb tripulació andalusa; la conquesta d'un imperi mundial "donde no se ponía nunca el Sol" per guerrers extremenys; el "Siglo de Oro" de la literatura castellana, on el seu màxim representant, Cervantes, va participar a la batalla de Lepanto.

[2] El segon i tercer treballs s'intitulen: "El buit de la historiografia catalana en la construcció de la història d'Espanya" i "La usurpació castellana de la historiografia en la construcció de la història d'Espanya".